

Ötlető: DEGRE ALADOS
Ötletés ideje: 1974.

TART.: LEKTORI VÉLELVÉNY: TŰSKEVÁRI NOLNÁK ISTVÁN:
A NAGYKORSÁGI PÁLOSOK ZÖLD KÓDEXÉNEK
SOMOGY MEGYEI REGESZTÁI C. DOLGOZATAI KÖL

8 lap

FÖLDRAJZI MUTATÓ: ZALAEGERSEG
SZAKMUTATÓ: XX XIII.

PAPÍRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

LELTÁRORÁIS

ÁTVEZETVE AZ EGYS. LTK. 2764-es TÉTELE ALÓL.

Megtisztelő megbízásból Tüskevári Molnár Istvánnak a A magyarországi pálosok zöld kódexének Somogy megyei regesztái című, 83 oldalas, 2.6 esetleg 3 iv /mert az oldalai valamivel nagyobbak a szabványos 1250 n -nél/ terjedelmű dolgozatáról a következő

lektori véleményt

terjesztem elő.

I.

A magyarországi pálos rend 1520 körül készült oklevéljegyzéke, melyet most a budapesti Egyetemi Könyvtár őriz Cod.Lat.115. szám alatt, tulajdonképpen nem egészen gyűjtemény, inkább részletes elenchus, jegyzék a pálos kolostorokban, esetünkben a Somogy megyei kolostorokban őrzött oklevelekről. Előnye, hogy pontosan megjelöli az adományozót, és főleg az ingatlant amelyről az adomány vagy végrendelet szól.

Talán nem is teljesen megbízható ez a jegyzék. Nem értem például a 78 illetve 83. oldalon feljegyzett 1510 és 1513 évi juttatásokat. Ha Kanizsei János 1510-ben összes páldi birtokrészeit már 1510-ben odaajándékozta a pogányszentpéteri pálosoknak, hogy adhatta ugyanaz a személy ugyanazt a birtokot 1513-ban zálogba ugyanakkor a kolostornak. Arról sem lehet szó, amit a szerző a kézirat 1. oldalának utolsó sorában állít, hogy ez a jegyzék lenne Somogy megye első helységnévtára. A bencés kolostorok sokkal nagyobb ingatlan vagyonáról jóval több helységnevet felsoroló irataink vannak. Igaz, a szerző tiszteletre méltó kutatásokat folytatott az Országos Levéltár diplomatikai /Mohács előtti/ gyűjteményében, és az Aca Paulinorum-ban, de eredményei inkább csak néhány, a kolostor templomában eltemetett személyt derítenek ki, néhány hatásmaskodásról számolnak be.

Ennek ellenére - kellő átdolgozás és kiegészítés után javasolom a dolgozat kiadását. Egyrészt érdekesen bizonyítja, hogy a Somogy megyei pálosok épp úgy a vagyonosabb emberek élők közötti és halál esetére szóló adományaiból éltek, mint a régi conventualis szerzetek /bencések, ciszterciták, premontreiek/, de azokhoz képest elképesztően szerény vagyonból. Itt egy szőlő, ott egy rét, egy malom, néhány holdnyi, többnyire pontosan megjelölt

5-8 holdnyi szántóföld. Ezek jövedelméből még kis létszámú kolostorokban is /a létszámokról semmi adata nincs/ csak nagyon szerény életre futotta. Ha az oklevéljegyzékben felsorolt vagy nonon kívül más nem volt /ezt kell feltennünk/, akkor többnyire a szerzeteseknek kellett megfogniok az ekeszarvát vagy a kapanyelet. Donátoraik között többször akadnak nagyurak /pl. a Kanizsaiak/, de egészen egyszerű jobbágyok, polgárok is lehetek, mert hegyvámmal, kilenceddel terhelt szőlőt kaptak tőlük a barátok, és némelykor külön adománnyal engedte el a feldesur ezt a földesuri járandóságot. Másrészt igen jó helynégyanyag fordul elő benne. Minthogy Somogy megye földrajzi nevei már megjelentek, több esetben meg lehet állapítani, hogy az oklevelekben felsorolt régi dülő és szőlőhegy nevek azóta is élnek e/ ez fontos lenne a gazdálkodás török idők alatti folyamatossága kérdésében, vagy nyomtalanul eltűntek, és a XVIII. század új telepesei új részlet földrajzi nevekkel látták el az újra települt helységeket.

A feldolgozott oklevéljegyzék tehát fontos történelmi forrás, mely megérdemelné a nyomdafestéket. Elsősorban az érdekelt faluk /Nagyszakácsi, Pogányszentpéter, Balatonszemes, stb/ lakossága, honismereti mozgalma venné jó hasznát, de a tovább kutatóknak is hasznos segítséget jelentene. Közzététel előtt azonban lényeges átalakításokat, kiegészítéseket javasolok.

II.

A dolgozat még nincs nyomdába adásra előkészítve, megszerkesztve. Én ugyan ceruzával megszámoztam a kézirat lapjait, hogy véleményemben hivatkozhassek rájuk /tévedésből az 55. lapszámot átugrottam/, de voltdéppen nem ismerem a szerző intencióit. Azt hiszem legjobb volna, az általános bevezetés után az egyes kolostorokat sorravenni. Tehát például Szerdahelynél előre jönne a szerző bevezetése, és ezt követné a jegyzék, és pedig nem egymás után a latin és a magyar, hanem egymás mellé állítva, egymás mellett közölve, középtöréssel két hasábosan, bal oldalon a latin, jobb oldalon a magyar szöveg. Ha az egyik szöveg hosszabb, a bekezdés végén helyet kell hagyni, hogy a következő bekezdés egymás mellett kezdődjék mindkét nyelven.

A jegyzetekhez ugyan ceruzával odairtam a "petit". jelzést, de ez nem elég. A jegyzeteket kissé át kellene szerkeszteni. Nem szabad egy bekezdésben két jegyzetszámot is elintézni. Pl. a bevezetés 6. jegyzetében adni kell Mályusz teljes címét, mint most van, a 7. jegyzet szövege lenne "Gyöngyösi Gergely i.m. Cap. LXXXIV.", a 8. jegyzet maradna jelenlegi szövegében, a 9. jegyzet szövege: "Mályusz i.m. id. h.", a 11. jegyzet maradna mint most van, a 12. jegyzet "Gyöngyösi Gergely i.m. Cap. LXXXV.", stb. Ezt a módosítást a többi jegyzetknél is véghez kellene vinni.

Minthogy a jegyzeteket fejezetenként újra számozza, azt javasolnám, ha lehet, kerüljenek ezek lábjegyzetbe, ne pedig a fejezet végére, és a dolgozat végén közölje a jegyzetekben rövidítve idézett források és munkák jegyzékét, megmagyarázva azt is, hogy pl. az Acta Paulinorum-ot az Országos Levéltár melyik fondcsoportjában milyen fondban és fondszám alatt őrzik.

III.

Teljesen egyetértek azzal, hogy az oklevéljegyzék latin eredetiben és magyar fordításban is kerüljön közlésre. A magyar fordítást azonban nagyon gondosan át kell nézni, sok hibát találtam benne. A szerző ugyan jó latinista, lényegileg a magyarországi középkori latin nyelvet is ismeri, de egyáltalában nem ismeri a jogi nyelvet, majdnem azt mondhatnám jogi tolvajnyelvet, mely napjainkban is minden komoly törekvés ellenére ítéleteink számos szaván a jogász mást ért mint a köznyelv. Mást nem mondjak, a szolgálat szó nagyon pontosan meghatározott jogviszonyt jelent, legtöbbször két telek között. De ezzel a szóval a nem jogász nem tud mit kezdeni. Erről. Pl. Móra Ferencnek számtalan anekdotája is ismeretes. Így volt ez a középkorban is. Egyik legjellegzetesebb hibája a szerzőnek, hogy a statutio, litterae statutoriae-vel nem tud mit kezdeni. Fordítja a "statutum" /helyhatósági szabályrendelet/ értelméből kiindulva határozat-nak, szabályzat-nak, holott a statutio beiktatását /Frank Ignác szavával bevezetést/ jelent, azt az aktust, amikor a birtokszerzőt /mindegy, hogy királyi adományból, végrendeletileg, ajándékba, vétel, vagy akár zálog útján szerezte a birtokot/ a királyi ember és a hiteles helyi kiküldött nagy nyilvánosság, különösen a szomszédok, határosok, falubeliek jelenlétében bevezeti a birtokba, azt átadja neki. /a mai telekkönyvi bekebelezésnek megfelelő aktus/. Ez alkalommal mindaz, akinek jogát a birtokszerzés sértette, a beiktatásnak ellentmondhatott, aminek különféle esetekben különféle jogi

következményei lehettek. Ezért fontos az, amit a jegyzék több esetben is hangsúlyoz, hogy a bevezetés "ellentmondás nélkül" történt.

A litterae statutoriae a beiktatásról szóló jelentőlevél.

A "comes" szót bár használták a XVII. századtól ilyen értelemben is/ helytelen mindig "gróf"-nak fordítani, mert ezt a főnemesi rangot Mohács előtti jogunk még nem ismerte. Mindössze két kivételt tudok, a Hunyadiak besztercei, és a Zápolyaiak szepesi grófságát. Az esetek többségében a közölt oklevéljegyzékben is a comes megyés ispánt /például comes Zaladiensis = Zala megye főispánja/ jelent. Ha a megye is ki van téve mindig így fordítandó. De sokszor comes címet visel olyan is, akinek nincs konkrét megyés ispánsága /v.ö. Werbőczy: Barones solo nomine/. Ilyenkor legjobb meghagyni a "comes" szót, esetleg zárójelbe mellé lehet tenni gyengébbek kedvéért "ispán".

A "meta"-t mindig határjelző nek fordítja. Pedig az oklevelek határleírásaiból jól tudjuk, hogy a határokat legszivesebben természetű tárgyakhoz /patak, fa, erdőszél, stb./ rögzítették, csak olykor emeltek külön határjelet /meta terrea vagy meta lapidea/ is. Amikor tehát az oklevéljegyzék csak azt kívánta feltüntetni, hogy valamely birtok pontosan körül van határolva, határai meg vannak állapítva, felesleges mindig "határjelző"-t írni /szerintem különben is jobb szó erre a "határjel", elég csak a határokat említeni.

Több helyen a "litteratus"-al nem tud mit kezdeni / 46.l./, holott ez pontosan "írástudó"jelentésű jelző, amit a magyar szövegben a név után kell tenni, ahogy ma általában "Kovács járásbíró"-ról vagy "Németh főelőadó"-ról beszélünk. Legjobb, ahogy a végén teszi, a magyar szövegben is a név után meghagyni a "litteratus" szót, de gyengébbek kedvéért egyszer kétszer zárójelben oda lehet írni, hogy "írástudó," vagy esetleg akár "íródeák".

Többször belebonyolódik a szerző a zálogbaadásokba és zálogvisszaváltásokba. Ennek teljes kifejtésére azt hiszem egy lektori vélemény nem alkalmas, de pontosan leírja Frank: Közigazság törvénye /Buda 1846/, Eckhart: Magyar alkotmány és jogtörténete /Bp. 1946/, még Csizmadia-Kovács-Asztalos Magyar állam- és jogtörténetében /Bp. 1972. 287.l./ is szó van róla, bár igen röviden.

Piscina-t mindig halastó-nak fordítja /a klasszikus latinnak megfelelően, még ha az a Balatonnál van is. Herman Ottó: A magyar

részletesen bizonyítja, hogy ez legtöbbször "halászhely"-et, "tanyá"-t jelent. V.ö. tölem Magyar halászati jog a középkorban.

A "vita sua comite" többször használt kifejezés helyes értelme "élethossziglan".

Néha belebonyolódik a különben érthető kifejezésekbe, hogy melyik oklevél szövegét foglalták bele, "irták át" egy másik oklevélbe, és van meg az eredeti oklevél ebben az átiratban. A kiindulópont roppant egyszerű, csak a későbbi oklevélbe foglalhatták bele a korábbi. Ezt többször nem veszi észre.

A neveknél váltakozva írja, "Miklós ur, aki János tárnokmesternek fia" vagy "János tárnokmester fia Miklós". Csak ez utóbbi helyes. Erről tanuskodik számtalan magyar név, a Simonffy, Bánfi, Györfi /György fia/, de nem állok egyedül azzal a nézetemmel, hogy még az Andrásfi és Balassi is az András fia-ból illetve Balázs fia-ból származik.

Bonyolultabb a 39 l-on a "vineas hereditarum" kifejezés. Nem lehet öröklött szőlőről szó, mert akkor ez jelző volna és a szőlő-vel egyezne, így "vineas hereditariae". Valószínűleg csak gépelési hiba, és "vineas heremitarum"-ról, azaz a remete szerzetes testvérekről szöveiről van szó, amit eddig is a kolostor birtokolt, de nem nemes adományozótól származott, eddig hegyvámot vagy kilencedet kellett utána fizetni, és ezt engedi most el a földesúr.

A 19. l.-on irt "divascebentur" kifejezést nem ismerem, nem találtam sem Bartal, sem Páriz Pápai szótárában. De semmi esetre sem származhat a "divagor - divagari" ~~igéből~~ igéből, mellyel a szerző fordítja, szanaszét legelésről írva. Azt hiszem, vagy az eredeti szövegnek, vagy a másolásnak hibája, és az eredeti kifejezés "dinoscebantur", t.i. felismerték, hogy nincs elég legelőjük és szántójuk. A szót a magyar fordításban nem is kell kitenni.

Eléggé érthetetlen a 74 illetve 79 l -on az a kifejezés, hogy elegendő területet, "molendinum cum bestys stare potest". A szerző úgy fordítja, hogy elegendő területet, hogy a malom a vadak ellen védekezhessék. Ezzel azonban nem tudok egyetérteni. Egyrészt a szövegben semmiféle utalás nincs védekezésre, másrészt a vadállatok elleni védekezéshez nem hely, hanem kerítés kell. Bár kétségtelen, hogy a "bestia" elsősorban "vadállatot" jelent, az egyedül értelmes jelentésnek azt képzelem, hogy "a malom az állataival

együtt fenntartható legyen". A malomnak ugyanis szüksége volt lovakra vagy ökrökre, amikkel pl. a vámgabonát elszállítsák, stb. Ezeknek pedig szükségük volt területre, legelőre, rétre.

E hibákat a magyar fordításban igyekeztem végig kijavítani. Sajnos attól tartok, javításaimmal a szerző nem sokra megy, mert bár hegyes ceruzával dolgoztam, de apró betűkkel kellett írjak, és a kézírásom bizony elég olvashatatlan. A javítások azonban jelzik, hogyott- hibát észleltem, és a szerző a fentiek figyelembevételével rájön, mi a hiba, mit kell javítani.

Nem javítottam, mert nem biztos, hogy mindig hiba, de itt megemlítem, hogy a "possessio"-t a szerző /a ~~kakx~~ klasszikus értelemben megfelelően mindig "birtok"-al fordítja. Ez az esetek túlnyomó részében a középkori szóhasználatnak is megfelel. Itt-ott magában a jegyzékben is használják a falu megjelölésére a "villa" szót, ezzel megkülönböztetve a "possessio"-tól. Felhívom azonban a szerző figyelmét arra, hogy megyei iratainkban a XVII. századtól kezdve a falut minden esetben "possessio" szóval jelzik, és elég világosan látom, hogy az oklevéljegyzék is igen sokszor falut akar a "possessio" szóval megjelölni. Nem lehet vitás pl. a "possessio Nagh Zakaçzi" kifejezés értelme, hogy az Nagyszakácsi falut akarja jelenteni. Nem kifogásolom, ha a jelenlegi fordítás hagyja meg mindenütt, de célszerűnek látnám ha ebből a szempontból is a szerző átvizsgálná a szöveget.

IV.

Teljesen egyetértek azzal, sőt egyedül helyes közlési módnak tartom, hogy a latin szövegben a szerző betű szerint a forrás eredeti írásában közli a személy és helyneveket. Nem értek egyet azonban azzal, hogy bevezető szövegeinek címében és a jegyzék magyar fordításában is megtartja az eredeti írásmódot. Szélesebb olvasóközönség számára ez megnehezíti az olvasást, de a szakembernek is könnyebbség ha a magyar szövegben a mai helyesírással közölt nevet olvashatja. Ha ellenőrizni akarja, jól fejtette meg az eredeti írásmódot a közlő, megnézheti mellette a latin szövegben. Tudom, hogy ez az eseteknek csak egy részében egyszerű munka /pl. a Nagyszakácsi, Szentpéter falunév, Kanizsai családi név esetében/, némelykor komoly fejtörést, esetleg nyelvészeti ismereteket is kíván, különösen ha a falu, város vagy családi név régen eltűnt. Erre példának falhozom a 47 lapon az Aranitis családi nevet, amit kivételesen a szerző megpróbál mai helyesírás sze-

rint "Aran"-nak adni. Nincsenek nyelvészeti ismereteim, de ezt a megfejtést indokolatlannak látom, mert a ragozás módja nem éllel meg a szokásoknak. Viszont az 58 l-on a "filius Karachini"-t a szerző a magyar fordításban is meghagyja "Karachini fia"-nak, holott világos, hogy a Karachini név genitivusban van. Azt azonban már biztosra nem állíthatnám, hogy a helyes névirás "Karaca fia" vagy latinosan "Karaccinus fia" lenne.

Persze a helynevek megfejtésében nagy segítséget találna a szerző Csánki: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában c. nagy műve II. kötetében /1894/, mely Somogy-ot is tartalmazza. De felhasználható a Borovszky szerkesztésében megjelent Magyarország Vármegyéi és városai sorozat Somogy megye kötete is, amely ugyan nem utal forrásaira, de a megjelenés idejében fennállt helységeknek különösen újabbkori történetéről használható adatokat tartalmaz. De főleg fel kellene használni a legújabbban megjelent kitűnő kötetet Somogy megye földrajzi nevei-t.

Tudom, hogy nagy munkát jelentene, de a kötet használhatóságát roppant mértékben növelné, ha a szerző a középkori helynevekhez jegyzeteket fűz, és ezekben utalna arra, hogy a helység vagy helynév elpusztult e a török korban, vagy ma is él, ma melyik közigazgatási község határába tartozik.

V.

Néhány apróbb megjegyzés.

Természetesen nem ismerem a szerző által hivatkozott DL. oklevelek szövegét, de aggályosnak tartom azt a 5. l.-on tett tényállítást, hogy 1450-ben valakit iskola vezetésére fogadtak fel. Ez sehogy sem egyezik azzal, amit a középkori iskoláztatásról tudok /ld. Békefi, Fináczy Ernő pedagógia történeti munkái./ Ugyane lapon nem értem, milyen konkrét tény jelent az, hogy a hatalmaskodók "Ders-et egy ködmönbe öltöztetve dobják ki". Nem valószínű, hogy ablakon kivetésről volna szó, és ha igen, akkor miért érdekes a ködmön. Inkább azt látom valószínűnek, hogy a hatalmaskodók Ders-et még a ruháitól is megfosztották és egy szál ködmönben zavarták el a kuriájából. Azt hiszem egyébként, sem a kolostor, sem az oklevéljegyzék szempontjából nem lényeges a Bath-i udvarházban történt hatalmaskodás. Akár el is maradhatna.

A 7 l-on nem jelöli meg annak az állításának forrását, hogy a Toldi Mária szobor került Andocsra, sem az 1864 évi lebontását.

A 9.l -on azt állítja, 1542-ben Török Bálint foglalta el erőszakosan a Mach-i kuriát.

Ezt azonban ő akkor aligha tehette, mert tudomásom szerint akkor már Stambulban a Jedikula-ban ült.

A 22. és 29. l-on vagy az eredeti jegyzék, vagy a másolás hibás. Az 1384-ben alapított kolostor részére 1449-ben tett adományról nem szólhat 1265-ben kelt határjáró levél.

A 61. l-on említett "collecta" t a szerző "misé"-re fordítja. Nem tudom, ez helyes e, a szerzőnek jobban kell tudnia.

A 70. l. utolsó sorában a latin szöveg az 1498 évi oklevélről azt állítja, hogy "Ladislai regis" oklevele, ami nyilván az eredeti szöveg betűhibája "Wladislai" helyett. Magyarul minden esetre Ulászlót kellene írni.

Restellem, hogy a nagy munkát végzett szerzőtől még ennyi kiegészítést, átdolgozást kívánnék. Megjegyzéseimben az vezetett, hogy egyrészt a Múzeum kifogástalan munkát tegyen közzé, másrészt az, hogy minél szélesebb körben terjeszthető és minél többek által használható kiadvány jelenjen meg.

Zalaegerszeg 1974. december 30.

/Degré Alajos/
kandidátus, főlevéltáros

A másolat hitelül:

Kőrös Lajosné
Kőrös Lajosné